
Stud. ethnol. Croat., vol. 27, str. 481–513, Zagreb, 2014.
PRIKAZI

Iva Pleše: *Pismo, poruka, mejl: etnografija korespondencije*

Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2014., 277 str.

Kako danas komuniciramo? Točnije, što danas podrazumijevamo pod pojmom korespondencije? Komuniciramo li danas na jednak način kao kada je uspostavljena, ili je bila u punom zamahu komunikacija klasičnim pismima, brzojavima, dopisnicama? Kako je to – što, kada i komu te na koji način pišemo, promijenila upotreba Interneta? U svojoj, za etnografiju tematski pomalo neobičnoj ali zato i inovativnoj etnografskoj studiji elektroničke komunikacije, Iva Pleše upoznaje nas upravo s odgovorima na ova pitanja. I ne samo s njima nego s čitavim novim područjem etnografskog istraživanja u čijem je fokusu elektronička korespondencija kao oblik društvene i kulturne prakse.

Započevši svoju knjigu razmatranjem o adekvatnosti etnografskog pristupa u promišljanju pisane komunikacije, Pleše nas upozorava da je tradicija etnografskog istraživanja usmjerena na govor i kazivanje. U prvom poglavlju “Dedte ovamo koju babu! A ti, babo, sada pripovjedaj!” pokazat će da je etnografski “sugovornik” najčešće tretiran upravo tako kako kaže sintagma, kao govornik, kazivač, interlokutor – onaj koji priča, ali rijetko kada piše! Istraživati pisanje kao društvenu praksu i kulturnu pojavu zato je novo, iako ne i toliko nepoznato etnografima. Pleše pokazuje da su već prvi hrvatski etnografi poticali “korespondente” Odbora za narodni život i običaje na pisanje njihovih doživljaja. A sličnu su praksu znali koristiti i nešto suvremeniji, mahom urbani etnolozi, potičući svoje “sugovornike” i “kazivače” da zapišu svoja promišljanja. Pisanje se tako uvlačilo u etnografski model prikupljanja građe, a sam pisani tekst, sastavljen od strane “kazivača”, “dodavao” bi se promatračkim, sudioničkim te na govoru i kazivanju temeljenim istraživanjima. No baviti se “samo” pisanjem i “pismom kao proizvodom”, korespondencijom i k tomu još onom elektroničkom, predstavlja novum u hrvatskoj etnologiji. Pleše će knjigom uputiti na dosege nove etnografije društvenosti primjenjujući autoetnografsko, sudioničko i refleksivno istraživanje uz klasičnu analizu diskurzivnih, a potom i formalno jezičnih obilježja komuniciranja-u-pismu. Postavivši pisanje i pismo u središte svoga interesa, Pleše će ocrtati specifičnost, prije svega pisanja “običnih ljudi” u elektroničkom mediju. Ono će biti kontekstualizirano pismima “velikana” samo zato kako bi se uspostavio okvir razumijevanju novih oblika pisanja pisama. Svoju građu nalazi mahom u vlastitom korpusu privatne elektroničke korespondencije koja je velikim dijelom nastajala oko projekta istraživanja elektroničkog pisma, bila poticana i razvijana kao dijaloška forma između različitih korespondenata koju će se spontano oblikovati a potom i usmjeravati u teme koje čine središnji dio studije – pitanja: zašto, komu, kada, kako pišemo mejlove?

Poglavlje “Daleko je onaj ko me voli” započinje premisom koja kaže da je pisanje pisama praksa onih koji se “javljaju iz daljine”. Pismo je uvjetovano nečijom odsutnošću, bivanjem daleko, nedostupnošću i fizičkom udaljenošću. Pa iako se čini da pisanje pisama započinje upravo zato, Pleše pokazuje da pisma nisu uvijek, niti su nužno inicirana izbjivanjem koje motivira pisanu komunikaciju i premošćivanje udaljenosti pismom. Zbog toga Pleše pisanje pisama ne sagledava jedino kroz oblike pisanja na daljinu nego razrađuje i pojašnjava supostojeće modele pisanja na blizinu. Skrećući pozornost s prakse pisanja klasičnih, “pravih” pisama, na prakse pisanja elektroničkih pisama, Pleše uspostavlja razlikovna obilježja “tradicionalne” naspram elektroničke pisane komunikacije. Uz brisanje razdjelnica između klasičnog pisma i njegova elektroničkog “blizanca”, poput one koja se utemeljuje na tvrdnji da pismo spaja ovdje-i-tamo, ili pak temporalne odrednice koja je drastično razdvajala vrijeme pisanje pisma od vremena njegova čitanja, a pisca i čitatelja pozicionirala na dva pola vremenske osi određena fizičkim putovanjem pisma od adresata k adresantu, elektronička pošta, kako je vidi Pleše, uspjela je u popis svojih odlika upisati još nešto. Zahvaljujući brzini kojom putuje današnje elektroničko pismo – elektronička pošta učinila je svijet pošiljatelja i primatelja poruke gotovo sinkronim u dijeljenju iskustva i informacija posredovanih pismom, bez obzira na fizičku udaljenost koja razdvaja ova dva aktera komunikacije.

Materijalnošću/predmetnošću pisma, čuvanjem pisama, pismom kao sredstvom prisjećanja, posredovateljem sjećanja Pleše se bavi u trećem poglavlju naslovljenom “Pomislih danas kako bi vrijedilo čuvati ovu posticu jednako kao i onu nekadasnju”. U toj fascinaciji predmetnošću klasičnog pisma i nematerijalnosti njegova elektroničkog dvojnika, krije se jedna od značajnijih razlika elektroničke korespondencije u odnosu na onu klasičnu. “Čuvati” klasično pismo koje smo dobili od roditelja, prijatelja ili koga drugoga, nije neobično. No, čuvamo li i kako čuvamo elektroničku korespondenciju (privatna pisama zaprimljena mejlom), “vraćamo” li joj se na načine na koji se korespondenciji vraćamo kada je “materijalizirana”, tretiramo li je jednako kao “ozbiljna”, posvećena klasična poštanska pisma, središnje je pitanje toga poglavlja? I upravo tu leži mjesto prividne razlike ali i velike sličnosti. Iako, ne-materijalna i ne-predmetna, elektronička pisma pišu zbog jednakih razloga kao i klasično pismo – za Druge i zbog sebe. Zato da se dokumentira (poput slučaja s putničkim pismima) neko iskustvo, ali i zato kako bi se stanja, koja želimo podijeliti s primateljem “pisma”, pojasnila samima sebi.

Komu zapravo pišemo kad pišemo pismo – jedno je od pitanja kojim se vodi poglavlje “Razumijem da je Jan Hus pisao Pisma u nebo, i da ljudi ponekad pišu sami sebi”. Ako je pismo, kako to kaže Pleše, “razgovor među odsutnima”, podrazumijeva li ono baš uvijek u svom nastanku adresanta i kako se prema njemu postavlja. Pišu li se pisma samo zbog Drugoga? Pišući o svojevrsnom pismo-dnevniku, pismu pisanom “zbog sebe”, Pleše otvara raspravu o pismu-kao-dnevniku, dnevniku-kao-pismu koje prati ritam života njegova “autora” ili pismo-pisca. Pismo-dnevnik s terena posebno je poglavlje u kojem priziva poznata terenska pisma i “osobne” izvještaje velikih svjetskih antropologa čija su pisma-dnevnici “prenosila i analizirala” etnografsku građu u formi pisama upućenih bližnjima, prijateljima i kolegama usložnjavajući problem s pisanjem pisama i njihovom tipologijom jednom specifičnom etnografskom začkoljicom zbog koje etnografska pisma ne možemo promatrati tek kao načine održavanja kontakta na daljinu nego i kao sredstva refleksije vlastitih etnografskih zapažanja i njihova diseminiranja krugu etnografskih profesionalnih “srodnika”.

“Valjda sam vidjela kako drugi pišu”, poglavlje posvećeno jeziku elektroničkih poruka/pisama, upoznat će nas s ortografskim i stilskim specifičnostima elektroničke korespondencije. Ovo poglavlje posvećuje pozornost namjerno zanemarenoj ortografiji, govorno-pisanom jeziku koji cvjeta u elektroničkoj komunikaciji, “razgovornom stilu” koji odlikuje privatnu elektroničku komunikaciju. Elektroničke poruke/pisma Pleše tretira i kao prostor novo ostvarene “jezične slobode”, pisanja bez suzdržanosti koju nameću pravila tekstotvorstva u klasičnom pisanju pisama. Ne priklanjajući se procjenama koje elektroničku komunikaciju vide kao zlokobno izvoriste “zakržljale gramatike”, Pleše će takvu komunikaciju tretirati ravnopravno onoj klasičnoj pisanih poruka/pisama, pokazujući primjerima iz vlastite korespondencije da se refleksivnost, temeljitost, ili pak ozbiljnost pisanja pisama ne gubi posredovanjem u novom mediju.

Knjiga Ive Pleše *Pismo, poruka, mejl: etnografija korespondencije* sigurno će imati bar dvije publike. Najvjerojatnije će se čitati kao nastavno sredstvo u onim kolegijima koje se intenzivnije bave komunikacijom/korespondencijom (pisanom i elektroničkom) kao oblikom društvenosti čija se “materijalizacija” može pratiti i izučavati etnografski. No ta se knjiga može čitati i kao socijalna povijest kulture pisanja pisama i promjena koje su u korespondencijskim praksama izazvale pojave novih medija, pokazujući da je to kako pišemo, zašto pišemo pisma (pa i ona elektronička) sigurno povijesno specifično ali ne i ponad ljudske potrebe da se misli zapišu, i upute nekom sasvim specifičnom adresatu, putem nekoga “putujućeg” medija. Pa i kad se to “novo” pismo ne može više promatrati kao pismo kakvim smo ga donedavno shvaćali nego se iskazuje drugačijim oblicima,

putuje brže, stilski i ortografski je neobično, ono ipak ispunjava jednu potrebu da kad se ljudi ne “čuju” da se barem “čitaju”. Zbog toga i mi koji iz profesionalnih razloga ili pak privatne znatiželje želimo čitati o pisanju pisama, sigurno trebamo uzeti u ruku knjigu Ive Pleše i pročitati je. Potom, možda možemo napisati jedno “pravo” elektroničko pismo-kao-pismo, možda baš i autorici knjige, i to baš zato kako pisanje pisama ne bi nestalo, i kako bi se nastavila slatka napetost iščekivanja “ozbiljnih i temeljitih” pisma/odgovora u elektroničkom poštanskom sandučiću a autorici pružila prilika da nastavi pisanje i proučavanje o pisanju pisama u novim medijima.

Sanja Potkonjak

Sanja Potkonjak: *Teren za etnologe početnike*

Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo, HED biblioteka – Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu, FF press, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju,
2014., 103 str. (tiskano i elektroničko izdanje)

Hrvatska etnologija i kulturna antropologija, unatoč znatnoj raznovrsnoj tematskoj širini i istraživačkoj produktivnosti, iznjedrila je u svojoj stogodišnjoj akademskoj povijesti relativno malo priloga/tekstova koji se tiču same metodologije, a koja je u ovoj disciplini utemeljena u kvalitativnim terenskim metodama, intervjuima i metodi promatranja sa sudjelovanjem. Potrebno je, doduše, precizirati navedenu tvrdnju i reći da postoje radovi o metodama i tehnikama, ali oni nisu uvodničke i udžbeničke naravi u smislu da upućuju u izvođenje terenskog rada nego su uvelike refleksivne naravi, od kritičkih osvrta 1970-ih godina kojima se upućivalo na probleme dotadašnjeg načina primjene metoda i tehnika (koje su rezultirale ahistoričnim i statičnim opisima kulture) do recentnijih autorefleksivnih radova znanstvenika o vlastitim terenskim praksama u istraživanju suvremenih tema. No, ukupno se ne radi o velikom broju ispisanih stranica o metodologiji, posebice ako imamo na umu da je riječ o okosnici na kojoj počiva čitav istraživački i znanstveni rad. Utoliko je knjiga *Teren za etnologe početnike* iznimno dobrodošla!

Autorica knjige jest Sanja Potkonjak, docentica na Odsjeku za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, koja više godina višegodišnje vodi nastavu iz predmeta metodologije etnološkog i kulturnoantropološkoga znanstvenog rada. Knjiga je upravo i proizašla iz nastavnog rada, a i namijenjena je biti, kako kaže autorica, “nastavno pomagalo”, priručnik u planiranju i provedbi terenskog rada te analizi terenski prikupljene